

ПОРТРЕТ ЛАЗЕ КОСТИЋА, ПАНОРАМА ЈЕДНЕ ЕПОХЕ

Радивој Стоканов, *Траговима Лазе Костића*, Алтера, Београд 2011.

Књига *Траговима Лазе Костића* дело је дугогодишњег стрпљивог истраживачког рада Радивоја Стоканова² о најзначајнијем песнику српског романтизма. Петнаест радова, који су се у њој нашли, претходно објављивани у књижевној периодици, обједињени су ауторовом тежњом да се савременим тумачима укаже на важност недовољно запажених детаља из живота и стваралаштва Лазе Костића. Приметна је и намера да се оживи интересовање за неправедно скрајнуте Костићеве савременике и познаваоце његовог дела, што би умногоме помогло развејавању бројних митова и успостављању заснованих судова.

Композиција књиге заслужује посебан коментар. Наизглед фрагментарна, своју компактност гради многоструким везама међу текстовима и доследним развијањем тезе о различитим фазама и менама кроз које је Костић као човек и стваралац пролазио. Чини се, штавише, да је у обликовању књиге Стоканов био поетски надахнут: на њеном почетку и крају налазе се Костићеве стихови који једну животну, стваралачку и научну драму затварају у савршен уметнички круг ван кога ништа не постоји и у коме се све одвија.

Распоред текстова у књизи, с друге стране, доказује ауторову систематичност и замишљеност над сваким детаљем. На кључним местима нашле су се три студије о значајним Костићевим делима (на почетку о *Спомену на Руварца*, у централном делу о *Књизи о Змају*, на крају о песми *Santa Maria della Salute*), чиме је представљен његов развојни лук омеђен крајностима: од „нечисте“ поезије која је, несавршеношћу уметничког израза, какофонијом, истрзаним ритмовима, колоквијализмима, досеткама и иронијом блиска свету прозе и реализму, до чисте поезије којом се Костић потврдио као врхунски мајстор форме и израза.

² Радивој Стоканов (1949: Стапар) – историчар српске књижевности и културе, књижевни критичар, главни уредник часописа за културу *Домети*. Приредио је више књига: Радивоја Симоновића *Успомена на др Лазу Костића* (1986), фототипско издање *Устава Сомборске српске читаонице* (1998), са Миодрагом Суботиним *Вођ о обнови дома Српске читаонице „Лазе Костић“ у Сомбору* (2000), са Савом Стојковим књигу – каталог *Славни мужеви Сомборске српске читаонице* (2000), завичајну читанку *Стапарски памтљивек* (2003), мемоаре Нике Максимовића *Гружани* (2006).

Књигу отвара студија „Лазе Костића *Спомен на Руварца*“, заправо стихови инспирисани болом због губитка пријатеља. У оцењивању уметничких вредности песме полазна тачка је студија Роберта Пен Ворена „Чиста и нечиста поезија“. Стоканов поставља питање како се песма која прати концепт нечисте поезије нашла у чувеној *Антологији новије српске лирике* Богдана Поповића и проналази бројне елементе који суштински одударaju од строгих естетичких критеријума по којима је *Антологија* конципирана. Приступ песми прати генезу њеног настајања: тема смрти обрађена у песми *Над Костом Руварцем* и наговештај дијалога у *Спомену Јовану Андрејевићу* коначно су обједињени у *Спомену на Руварца*. Учени су утицаји које је Костић трпео из страних књижевности (Хајнеов спев *Немачка. Зимска бајка*, Гавран Едгара Алана Поа, Гетеов *Фауст* и *Библија*) и истакнуте најбитније студије о песми: Србе Игњатовића „Чудесни тренутак српске поезије – *Спомен на Руварца* Лазе Костића“, Драгољуба С. Игњатовића „*Спомен на Руварца* Лазе Костића“, Миодрага Поповића „Поезија Лазе Костића“, Миодрага Радовића „Лазе Костић и светска књижевност“ и Драгише Живковића „Поезија Лазе Костића“.

У интерпретацији песме *Спомен на Руварца* Стоканов креће од библијског контекста и закључује да је Костићево тумачење борбе супротстављених елемената, душе и тела, алфе и омеге, у суштини јеретичко, гностичко. Изражавање скепсе према званичној црквеној догми приближава га најзначајнијим европским интелектуалцима тога времена, Анатоли Франсу и Леконту де Лилу. Наведене особености песми дају нарочит значај.

Поменута студија Роберта Пен Ворена својеврстан је кључ који отвара браву Костићеве стваралачке тајне. Умешно њиме рукујући, Стоканов примењује начело контрапункта и првој студији супротставља последње разматрање у књизи („Век песме Лазе Костића *Santa Maria della Salute*“). У свечарском слову поводом јубилеја српске читаонице у Сомбору истакнут је значај сомборске средине која је увек и у свему Костића несебично подржавала и пружила му заклон и уточиште.

О значају песме *Santa Maria della Salute* Стоканов говори на више места у књизи, позивајући се на бројне критичке текстове – које подвргава строгом научном суду и указује на недоследности и грешке својих претходника. У огледу о најзначајнијој Костићевој песми најпре подсећа на већ изречене судове Исидоре Секулић и Станислава Винавера. Потом, у средиште живог научног интересовања враћа неправедно скрајнуту биографску студију Милана Савића, ванредне документарне вредности, која демистификује општеприхваћену представу о дугогодишњем настајању последње Костићеве песме – уз закључак да она није у целости написана у Сомбору, њен завршни део допеван је у Будимпешти.

Расветљавању сложених односа Лазе Костића и Јована Јовановића Змаја Стоканов је у књизи посветио доста пажње. Уз честа позивања на књижевноисторијске и документарне изворе, из различитих угла детаљно

је објашњен контекст друштвенополитичких дешавања који је довео до коначног размимоилажења истакнутих песника. Студија „Књига о Змају“, поред описа истоимене Костићеве књиге и представљања низа скандала које је изазвала, преиспитује ставове Богдана Поповића и Лазе Костића о Змајевој поезији. Стоканов упоређује њихове судове и закључује да је у оцени Костић био објективнији, чак и да је пре Поповића антиципирао и на Змајевој поезији применио теорију „реда-по-ред“, што је од ондашње критике неправедно осуђено као тенденциозно и непотребно цепидлачење.

Остали радови који су се нашли у књизи различите су тематике и тек се условно могу груписати. На основу документарних сведочења о Костићу издвајају се фрагменти „Око једне успомене Милеве Симићеве на Лазу Костића“ и „Из споменара Емилије Славнићеве“. Другу групу чине радови „Лаза Костић о Ђури Јакшићу“ и „Лаза Костић о Змајевој дечјој поезији“, у којима Стоканов проверава актуелност Костићевог критичког суда. Трећу чине анализе појединих Костићевих песама („Песма Лазе Костића 'Деца и старац'“, „О песми 'Иза Драгина порођаја'“).

У четвртој су радови у којима је указано на детаље непримећене у досадашњим истраживањима о Костићу: „Около књиге *Песама* Лазе Костића 1873. године“, „О поетици превођења“, „Два записа о Лази Костићу у Сомбору“, „Непозната песмица и писмо Лазе Костића“, „Лазе Костића пабирци и једно писмо“ и „Реч-две уз задњи новинарски чланак Лазе Костића“, који је у књизи и прештампан („Лаза Костић, *Смак света*“). Управо ова група радова има највећи документарно-истраживачки значај. На једном месту наша су се најзначајнија историографска открића аутора.

Поступак који Стоканов примењује у научном раду је биографско-аналитички. У центру интерсовања нашао се Лаза Костић, али се оквир у коме разматра проблем његовог живота и стваралаштва концентрично шири и усложњава, што отвара простор за уношење бројних анегдотских предлога којима се представља читава галерија његових савременика. Стоканов често полази од анегдота, за које каже да су со сваке биографије. У зависности од контекста, користи их као средства за обликовање портрета, или њима упућује на значај проблема који представља.

Три деценије истраживачког рада обједињене су на страницама књиге *Траговима Лазе Костића*. Пратећи великог песника, Стоканов је стрпљиво склапао делове мозаика Костићевог портрета, у чијој је позадини представљена панорама читаве једне епохе. Расветљени детаљи из Костићевог приватног живота и стваралаштва показују да, када је о духовним великанима реч, ниједна ситница није сувишна и да су њихова дела увек отворена за даља истраживања.

Владимир Мичић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

Студент докторских академских студија филологије